

1. A regionális versenyképesség fogalmi háttere, felértékelődése

Napjaink egyik legfontosabb kihívása annak megismerése, **hogyan lehet versenyezni a globális gazdaságban**. Egyre inkább elfogadottá válik, hogy nem csak a vállalatok, hanem **a területi egységek is versenyeznek** egymással. A versenyben való helytállást kifejező versenyképesség fogalma mára a globalizáció alapfolyamatai, a globális verseny speciális jellemzőinek következtében a közgazdaságtan és az üzleti tudományok egyik **központi fogalmává** vált. De nemcsak az elméleti kérdésekkel foglalkozó kutatók, hanem a gazdaságpolitikusok is a versenyképesség, mint „hívószó” köré szövik programjaikat. Ezzel összefüggésben az Európai Unióban a harmonikus, kiegyensúlyozott területi fejlődés megvalósítását célzó regionális politika évek óta a régiók versenyképességének javítását tartja a kohézió és a felzárkóztatás egyik legfontosabb, leghatékonyabb eszközének. A területi versenyről, illetve a regionális versenyképesség fogalmi megközelítéseiről igen alapos, a témakört körbejáró munkák jelentek meg (Horváth 2006, Lengyel 2003, Gardiner et al 2004), de ennek ellenére ez a kérdéskör még viták kereszttüzében áll, a széles körben elfogadható álláspontokhoz további alapos kutatásokra, a fogalmak és eddigi eredmények pontosítására van szükség.

A területi verseny értelmezéséről, tartalmi kérdéseiről és ehhez kapcsolódva a regionális versenyképességről folyó vitákban a felfogások markáns elkülönülése érhető tetten. A fejezetben először röviden kitérünk a versenyképességi viták legfontosabb alapkérdéseire, kifejtve a könyvben alapul vett álláspontot. Ezt követően bemutatjuk a regionális versenyképesség fogalmát az urbanizációs és lokalizációs előnyökre visszavezető RCC-modellt, valamint a regionális versenyképesség szemléletét visszatükröző demonstrációs modelleket (versenyképességi cylinder, versenyképességi fa, piramis-modell). Az alapvetően közgazdaságtani gondolatok után röviden áttekintjük az Európai Unió területi egyenlőtlenségek mérséklése érdekében a regionális politikában tett erőfeszítéseinek kiemelt kérdéseit, amelyek a regionális versenyképesség fogalmán alapulnak.

1.1. A területi egységek versenyének, versenyképességének értelmezési lehetőségei

A területi egységek versenyképességének vizsgálata előtt mindenképpen célszerű áttekinteni **a területi egységek versenyéhez kapcsolódó alapfogásokat**. Értelmezhető-e egyáltalán a közgazdaságtan egyik legfontosabb fogalma, a verseny területi egységekre, avagy nem? Ha nem értelmezhető, akkor nyilván nem beszélhetünk a területi egységek versenyképességéről sem. Ha viszont elfogadjuk a területi verseny létezését, akkor újabb kérdések merülnek fel, pl. mit értünk területi verseny alatt, melyek a főbb jellemzői? Mindegyik területi egység részt vesz-e a területi versenyben, avagy csak a nagyobb városokkal bíró régiók? Mihez viszonyítsuk a „győztes pozíciót”, a többi régió helyzetéhez, avagy az adott régió múltbeli állapotához? Szükségszerű-e, hogy a területi versenyben a győztesek mellett vesztesek is legyenek, avagy elképzelhető, hogy egyidejűleg mindegyik régió győztes lehet? Továbbá ha mindenki győztes, akkor kiegyensúlyozott területi fejlődés jön-e létre, azaz csökkennek a területi különbségek? A

fenti kérdések a mai napig heves vitákat váltanak ki a témával foglalkozó kutatók körében. **Egységes álláspont nem alakult ki**, azonban a fő irányzatok mindenképpen elkülöníthetőek.

Az országok közötti verseny kérdésében Paul Krugman markáns és közismert álláspontot képvisel, mely szerint **a verseny országokra nem alkalmazható** fogalom. Krugman indoklása logikailag összefogott (Krugman 1994, Lengyel 2003):

- A nemzetgazdaságok nem hasonlítanak a vállalatokhoz: a sikertelen területi egységeket nem lehet bezárni, mint a sikertelen vállalatokat. Nincs jelen tehát a piactisztító hatás, amely a vállalatok relációjában könyörtelenül dolgozik.
- A leegyszerűsített modellfeltevések következtében az országok közötti kereskedelem nem zérus összegű, míg a vállalatok versenye közel áll ahhoz: miközben egy vállalat sikeressége esetén a versenytársai tönkremehetnek, tehát a nyertes-vesztes szituáció igen gyakori, addig az országok komparatív előnyeik² alapján specializálódhatnak és kereskedhetnek egymással. Az egymással kereskedelmi kapcsolatban álló országok mindegyikének javulhat a gazdasági teljesítménye, azaz mindegyik ország egyidejűleg nyertes lehet, vagyis országok esetén nem csak mások rovására lehet fejlődni.
- Versenyről nem, hanem csak bizonyos rivalizálásról lehet szó: a pozícióért, hatalomért, amely nem vethető össze a vállalati versennyel. Az országok jóléte hosszabb távon termelékenységüktől függ, ezért arra kell figyelni a rivalizálásban elért sikerek vizsgálatakor.

Krugman fentiekben röviden ismertetett, a komparatív előnyök tanán alapuló álláspontjával egyetért Török Ádám is (1999), aki szerint a neoklasszikus közgazdaságtan fogalomrendszere alapján nem értelmezhető az országok, így a területi egységek közötti verseny. Krugman gondolatai széles szakmai körben elfogadottá váltak, az országok a komparatív előnyök alapján sikeresen vehetnek részt a nemzetközi versenyben. Továbbá az is egyértelmű, hogy az országok és térségek „versengése” nem hasonlít a vállalatok közötti piaci versenyhez. Viszont a gyakorlatban megfigyelhető, hogy a régiók, főleg nagyvárosok közül csak azok képesek a gyors fejlődésre, amelyek „versenystratégiát” dolgoznak ki és hajtanak végre. Ezt a „rivalizálást” a regionális tudomány több neves képviselője (pl. Begg, Camagni, Malecki, Polenske) már a „területi verseny” fogalomkörébe sorolja.

A területi egységeknél meg kell különböztetni az országok közötti és az országokon belüli (szubnacionális) térségek közötti versenyt. Az országok közötti versenyben valóban a komparatív előnyök a mérvadók, de az országon belüli szubnacionális térségeknél már az abszolút előnyök (Lengyel–Rechnitzer 2004), lásd a későbbiekben ismertetendő RCC-modellt. Főleg azért, mert egy országon belül a régiók esetében nem teljesülnek a komparatív előnyök elméletének alapfeltevései (pl. a tényezők mobilak). Az abszolút előnyök pedig a vállalati, iparági döntésekkel szoros kapcsolatban állnak, azaz kötődnek a vállalati versenyhez.

² A komparatív előnyöket – a kompetitív előnyöktől való eltérések kihangsúlyozása miatt – az 1.3. alfejezetben az RCC modell bemutatásakor tárgyaljuk.

Malecki (2002) szerint az országon belüli térségek versenyében a **szűkösség** alapvetően két tényezőre vezethető vissza: az új piaci szegmensekben történő, speciális szakértelmet igénylő befektetésekre, valamint a tehetséges szakemberekre. A vállalatok a települések sokaságából választhatnak telephelyet, ezért a városok versenyeznek egymással a szűkösen rendelkezésre álló jövedelmező cégek „odavonzásában”: a versenyben nemcsak pénzügyi kedvezmények (adókedvezmények, támogatások stb.), hanem elsősorban az előnyös üzleti környezet (az infrastruktúra színvonala, az oktatási intézmények rugalmassága és minősége, az átlátható jogi szabályozás stb.) a döntő (Lengyel 2006). Egy-egy komolyabb üzleti befektetés esetén a városok tucatjai „licitálnak”, versenyeznek egymással felkínálva kedvezményeket, a szükséges üzleti környezet elemeinek kialakítását stb. „*Röviden, a nagyvárosok közötti verseny létezik és egyre 'fontosabbá' válik*”. (Malecki 2002, 930.o.).

Krugmannal egyetérve a területi verseny fogalmára nem feltétlenül a hagyományos vállalati analógia (túlél/tönkremegy) a megfelelő. A vállalatok versenyénél sokkal jobban hasonlít a térségek versenye az **egyéni sportversenyekhez** (futás, kerékpározás, úszás stb.), ahol a legjobban teljesítő versenyzők győznek, de a többi versenyzőt – a győzelemről való lemaradás lelki fájdalmain kívül – semmilyen hátrány nem éri, újra indulhatnak a következő versenyben. Azaz **álláspontunk az, hogy létezik területi verseny**, de Krugman érveit is átgondolva, annak jellemzői alapvetően **eltérnek a vállalatok közötti piaci versenytől**. A területi verseny „*egy olyan folyamat, amely a területi egységek között zajlik és célja a régióban, városban élők jólétének növelése a regionális, helyi gazdaság fejlődésének elősegítésével, amely fejlődést bizonyos csoportok a helyi politikákon keresztül más térségekkel versengve, rivalizálva próbálnak befolyásolni explicit vagy gyakran implicit módon*” (Lengyel 2003, 153.o.). Állásfoglalásunk szerint tehát értelmezhető területi egységek viszonylatában is a verseny, ebből kifolyólag **van értelme területi versenyképességgel is foglalkozni**.

A területi verseny fenti értelmezése, időnként árnyalatnyi eltérésekkel, de **széles körben elfogadottá vált** a regionális tudomány képviselői között. Porter tehát elfogadja a területi verseny létezését, amit az iparágakra, a térségben működő klaszterekre vezet vissza és erre alapozva a „verseny új gazdaságtanát” is definiálta (Lengyel 2003, Porter 1998).

A területi verseny felismerése vonta maga után, hogy értelmeznünk kell: mit tehetünk, hogy ebben a versenyben sikeres legyen a régió? Azaz hogyan javítható a régió versenyképessége? Országok versenyképességének vizsgálatára több közgazdaságtudományi megközelítés ismert: kínálat-oldali, kereslet-oldali, export stb. versenyképesség (Török 1999). Michael Porter a 90-es évek elején a versenyképesség fogalmával kapcsolatban arra az álláspontra helyezkedett, mely szerint megalapozottabb és korrektebb, ha térségek viszonylatában a **termelékenységet** használjuk arra, amit a versenyképesség fejez ki³.

A globális feltételeket figyelembe véve dolgozták ki a területi verseny bemutatott fogalmán alapuló **sztenderd versenyképesség** fogalmát, amelyik a nemzetközi piacon

³ Porter későbbi munkáiban már komplexebb módon értelmezi a versenyképességet, azonban a termelékenységgel való szoros kapcsolatot megőrzi (3.1.2. fejezet).

értékesíthető (azaz versenyképes) termékek előállítására mellett elvárja, hogy egyúttal a lakosság jóléte, életszínvonala is emelkedjen (Lengyel 2003).

A sztenderd versenyképességi definíciót először az Egyesült Államok Versenyképességi Tanácsa, majd a 90-es években az OECD több munkabizottsága is elfogadta (Lengyel 2000b). A versenyképességnek a hazai és a nemzetközi szakirodalomban többféle definícióját publikálták⁴, melyek sokszor eltérően értelmezik a versenyképesség területi egységekre való alkalmazhatóságát. Nyilván az elfogadott megközelítés maga után vonja a versenyképesség empirikus elemzése során alkalmazható módszertant is.

A versenyképességnek közismert, különféle megközelítései közül könyvünkben a legszélesebb konszenzuson alapuló, a területi verseny ismertett definíciójából kiinduló **egységes versenyképességi definícióra támaszkodunk**: „*a vállalatok, iparágak, régiók, nemzetek és nemzetek feletti régiók képessége relatíve magas jövedelem és relatíve magas foglalkoztatottsági szint tartós létrehozására, miközben a nemzetközi (globális) versenynek ki vannak téve*” (EC 1999a, 75. o, Lengyel 2000b, 974. o.).

Az egységes versenyképességi definíció az Európai Unió dokumentumai közül először a hatodik periodikus jelentésben került publikálásra 1999-ben. Az Európai Unió bizottsági anyagai, valamint a szakértők többsége is erre a fogalomra támaszkodik, amikor versenyképességről beszél. Az Európai Unió jogszabályalkotásába és a gazdaságpolitikai szemléletébe egyaránt beépült, egyre inkább felhasználják a területfejlesztési és regionális politika során (Lengyel–Rechnitzer 2000, EC 2004a). Ennek elsődleges oka az, hogy a közgazdászok által elvárt termelékenység mellett az Európai Unióban a foglalkoztatottság növelése is kiemelt cél (Lengyel 2000b), s az egységes definíció mindkettőt magában foglalja.

A definíció jelentős előnye, hogy igen széles körben értelmezhető, hiszen a vállalatoktól a régiókon át kiterjed egészen a nemzetek feletti régiókra is. Tartalmazza továbbá a globalizáció egyik legfontosabb kihívásának, a nyitottságnak a kritériumát is. A fogalmi megközelítés ezen felül kényelmes, hiszen két mérhető közgazdasági kategóriát emel ki: a jövedelmi és a foglalkoztatottsági szintet. Ezeknek azonban **relatív magasan** értékét várja el, vagyis nemcsak az abszolút nagyság a döntő, hanem valamihez képesti viszonyítás. Ez történhet:

1. a térség korábbi önmagához képest,
2. hasonló adottságokkal rendelkező, hasonló nagyságú, általában szomszédos területi egységekhez képest.

A fogalomnak fontos eleme a **tartósság**, vagyis nem átmenetileg kell rendelkeznie a területi egységnek a megfelelő paraméterekkel, mert az önmagában még nem elégti ki a versenyképesség fogalmát. Fontos, hogy hosszú távon legyen mérhető a két kategória relatíve magas értéke. A relatíve magas foglalkoztatottsági szint elvárása társadalompolitikai célt tükröz: a jólét a foglalkoztatottságon keresztül tud szétterülni a térben, és ez társadalmi békéhez vezet. Megjegyezzük, hogy a definíció első, kevésbé

⁴ A többféle fogalmi meghatározás véleményünk szerint a probléma igen összetett jellegére, komplexitására világít rá.

széles körben használt változatait még országokra használták, azonban a 90-es évek közepétől egyre szélesebb körben kezdett elterjedni a regionális alkalmazás is (Lengyel 2004).

Nemes Nagy József (2005b) szerint a regionális versenyképesség egy sajátos „**fogalmi innováció**” következménye, mely a térbeli szempont előtérbe kerülésének eredménye. A versenyképességi vita talán egyre inkább az elfogadó válasz felé mozdul el azzal a kitételrel, hogy a versenyképesség fogalmát területi egységekre csak abban az esetben szabad használni, ha a fogalom tartalmát pontosan és helyesen ismerjük. Nemes Nagy (2005b) arra is felhívja a figyelmet, hogy a területi versenyképességet egy olyan fogalomnak kell tekinteni, amely egyértelműen gazdasági maggal rendelkezik, melyet nem szabad olyan elemzések szolgálatába állítani, ahol a versenyképességet tisztán komplex társadalmi fogalomként kezelik. Mindezekkel összhangban a regionális versenyképesség fogalmát közgazdasági kategóriának fogjuk fel, mely a fenntartható sikeres gazdasági fejlődéshez köthető.

A fentiekből kiindulva a **regionális versenyképesség** új tartalmat nyert: az életszínvonal tartós javulását szolgáló, a **globális viszonyok közepette olyan fenntartható regionális gazdasági növekedés, amely magas foglalkoztatottsági szint mellett valósul meg** (EC 2004a). A fentiekből is érzékelhető, hogy a versenyképesség egységes felfogásán alapuló **regionális versenyképesség** fogalomnak nincs egyetlen kiemelt mutatója, hanem egymáshoz szorosan kapcsolódó, viszonylag **jól mérhető és egyértelmű közgazdasági kategóriák együttesének** halmaza (DTI 2004, Huggins 2003).

A regionális versenyképesség olyan **fenntartható regionális gazdasági növekedést** jelent, amelyik magas foglalkoztatottsági ráta mellett magas termelékenységéből származik (Begg 1999, 2002, Budd–Hirmis 2004, Lengyel 2006), amelyben nemcsak az egyes kategóriák abszolút szintje, hanem **növekedési ütemük** is fontos. Szoros kapcsolat van az egy lakosra jutó GDP-vel mért regionális gazdasági növekedés, a munkatermelékenység és a foglalkoztatottság között. A versenyképesség fogalmában megjelenik egy kettősség is: nemcsak a közelmúltbeli és jelenbeli helytállást, hanem a jövőbeli sikeresség esélyét, a **képességet** is beleértjük (Camagni 2002, Huggins 2003, Malecki 2002, Lengyel 2006).

1.2. A területi verseny és az elméleti közgazdaságtani irányzatok

A közgazdaságtudományban két sarkos álláspont különíthető el aszerint, hogy a piaci automatizmusok szerepét hogyan ítélik meg. Az egyik álláspontra jellemző a **komparatív előnyök** érvényesülésnek elfogadása, miszerint bizonyos feltételek fennállása esetén a piaci folyamatok automatikusan mérséklék a jövedelemeloszlások térbeli különbségeit, amennyiben a nemzetek (és régiók) közötti munkamegosztás a relatív költségelőnyök szerint alakul (Krugman 1994, Krugman–Ostfeld 2003). „*A komparatív előnyök törvénye szerint egy országnak azon árucikkek termelésére kell szakosodnia, amelyeket relatíve alacsonyabb költségen tud előállítani, s azokat az árukat kell importálnia, amelyeket viszonylag magas költséggel termel*” (Samuelson–Nordhaus 2000, 721. o.). Tehát a nemzetközi gazdaságba mindenki be tud kapcsolódni, ha komparatív előnyei alapján szakosodik, azaz mindegyik ország és régió egyidejűleg

fejlődhet. Ebben az esetben nincs értelme versenyről beszélni, mert lényegében mindenki győztes (Krugman 1994).

A másik sarkos álláspont szerint a piaci automatizmusoktól nem várható a területi különbségek mérséklődése, ezért a kevésbé fejlett országokban, térségekben közösségi beavatkozásokra van szükség. Ezen irányzatsaládon belül napjainkban a **kompetitív előnyök** elmélete került előtérbe, amely már nevében is deklarálja a területi versenyt. Ezen irányzat felfogása szerint a területi versenyben lehetnek győztesek és vesztesek, ezért mindegyik régiónak saját feltételeihez igazodó stratégiát kell kidolgoznia, hogy esélye legyen a sikerre. Magyarázatként gyakran felmerül, hogy a komparatív előnyök tana nem képes olyan tényezőket figyelembe venni, amelyek a globalizáció természetes velejárói, mint pl. a méretgazdaságosság szerepének felértékelődése, a vállalati hálózatok és stratégiai szövetségek megerősödése, a termelési tényezők országok közötti áramlása, a technológia-váltás, technológiatranszfer egyre növekvő jelentősége stb. (Lengyel – Rechnitzer 2004). Az EU regionális politikája is alapvetően a kompetitív irányzat szemléletét képviseli, hiszen a kevésbé fejlett régiók felzárkózásához támogatást nyújt, előírva a partnerségen alapuló programozást, amely lényegében egy régió versenystratégiájának kidolgozását jelenti.

A két felfogás megjelenik a regionális tudományban és jelentős erőfeszítések történtek a két álláspont viszonyának tisztázására is. Camagni (2002) szerint az árucserét, a kereskedelmet mozgató előnyöket élesen el kell különíteni egymástól két területi szinten: az egyik a nemzetgazdasági és metropolitan (világvárosi) régiók, a másik a többi régió és lokális területi egységek szintje. A nemzetgazdaságok (és metropolitan régiók) esetén értelmezhető a komparatív előnyök fogalma, mert „nagy kritikus tömegűek”, felvevőképességük a gazdasági ágazatok többségének piaci igényeivel megegyezik. Viszont a kisebb városokkal bíró régiók és a lokális térségek a javak és a termelési tényezők országon belüli mozgása révén az *abszolút előnyök* (másképpen kompetitív előnyök) által generált interregionális kereskedelemben vesznek részt. Mindez azt jelenti, hogy **nincs olyan hatékony piaci automatizmus, amelyik minden egyes területi egységnek hasonló szerepet biztosít** a nemzetközi munkamegosztásban (Camagni 2002). Tehát szubnacionális régiókat tekintve a metropolitan régióknál komparatív, míg a többi területi egységnél inkább kompetitív előnyök szerint szerveződik a gazdaság.

Budd és Hirmis (2004) az előbbi felosztásból kiindulva a komparatív és kompetitív előnyök eltérő térbeli érvényesülését az **agglomerációs előnyökre**⁵ vezeti vissza. A regionális versenyképesség kapacitás (RCC, Regional Competitiveness Capacity) modellje az X-hatékonyág⁶ elméletét használja, mint fogalmi alapot a

⁵ Agglomerációs előnyök alatt a regionális tudományban általában a gazdasági tevékenységek térbeli sűrűsödéséből származó előnyöket értjük. Az agglomerációs előnyök alaptípusai: nagyvállalati, lokalizációs és urbanizációs előnyök (Lengyel–Rechnitzer 2004).

⁶ Az X-hatékonyág „olyan szituáció, amikor a cég összköltségét nem minimalizálják, mivel az adott inputokból származó tényleges output kisebb a maximálisan megvalósítható szintnél. Az X-hatékonyág a monopólium, illetve a piaci erő közvetlen függvénye, amikor a kompetitív nyomások gyengülnek.” (Pearce 1993, 594. o.). Dinamikus megközelítésben: az X-hatékonyág növekedése során a piaci versenykörnyezet nagyobb termelékenység elérésére ösztönzi a gazdasági szereplőket (Gáspár 2004).

kompetitív előnyök és a komparatív előnyök, illetve a hozzájuk tartozó szintek integrálására (1.1. ábra).

A modell logikája értelmében a komparatív előnyök alapvetően nemzetgazdasági szinten jelentkeznek, míg a kompetitív előnyök vállalati szinten. A szubnacionális régiók esetében mindkét előny megfigyelhető, de eltérő erősséggel. Az urbanizációs⁷ előnyöket élvező, nagyvárossal bíró (így a 'metropolitan') régióknál inkább a komparatív, míg a kisebb városokkal rendelkező régióknál a lokalizációs⁸ előnyökre épülő kompetitív szemlélet áll közelebb a valóságos folyamatokhoz. Az RCC-modell is sugallja, hogy a régiók „gazdasági tömegüktől”, felvevőpiacuktól, a munkaerőtömeg nagyságától stb. függően eltérő módon vesznek részt a nemzetközi munkamegosztásban. Ezen gondolat mögött főleg a globális versenyben a közszolgáltatások méretgazdaságosságának felértékelődése áll. A kompetitív előnyökből viszont következik, hogy a régiók versenyeznek egymással, de ez a területi verseny⁹ más módon működik, mint a vállalati verseny (Lengyel 2003). Kérdés, hogy a régiók hasonló stratégiák kidolgozásával és végrehajtásával versenyeznek-e, avagy bizonyos régiótípusoktól függően más-más módon?

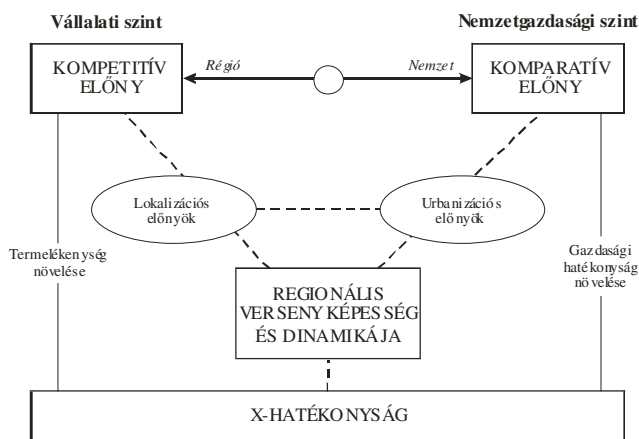
A területi versennyel és versenyképességgel, az egyes régiótípusoknak, avagy várostípusoknak a területi versenyben betöltött szerepével több empirikus vizsgálat foglalkozott. Az Európai Unió megbízásából a 2007-2013 közötti regionális politika megalapozására szolgáló egyik nagy volumenű kutatás során a **regionális versenyképességre ható tényezőket** mérték fel (Martin et al 2003). Vizsgálatukban a regionális versenyképesség fogalmi megközelítését, különféle elméleti közgazdasági irányzatok versenyképességgel kapcsolatos felfogását is áttekintették.

⁷ *Urbanizációs előnyök* (urbanization economies of scale), másképpen urbanizációból eredő méretgazdaságosság: *külsők az iparág és belsők a térség (város)* szempontjából, általában több iparág/üzletág vállalatai koncentrálnak, a nagy piac miatt sokféle gazdasági tevékenység, például a megosztható üzleti szolgáltatások többsége gazdaságosan végezhető (a nagyvárosokra jellemző előnyök). Az urbanizációs előnyök főleg a város méretéből, lakosságszámából, a városi területeken koncentrált különböző gazdasági tevékenységek egymásra hatásából eredő költségmegtakarítások.

⁸ *Lokalizációs előnyök* (localization economies of scale), másképpen lokalizációból eredő méretgazdaságosság: *külsők egy vállalat, és belsők az iparág számára*, azaz egyetlen iparág/üzletághoz tartozó vállalatok térbeli sűrűsödéséről van szó. A lokalizációs előnyök főleg kis- és középvárosokban figyelhetők meg és akkor keletkeznek, amikor egy adott iparág vállalatainak földrajzi koncentrációja és a köztük levő kapcsolatok mérhető hasznot hoznak, a fellépő specializáció miatt javul a termelékenységük, illetve az azonos iparág/üzletághoz tartozó cégek hasonló inputjaikat (a megosztható iparági szolgáltatásokat: könyvelés, jogi tanácsadás stb.) alacsonyabb egységköltségen tudják beszerezni.

⁹ A területi verseny „egy olyan folyamat, amely a területi egységek között zajlik és célja a régióban, városban élők jólétének növelése a regionális, helyi gazdaság fejlődésének elősegítésével, amely fejlődést bizonyos csoportok a helyi politikákon keresztül más térségekkel versengve, rivalizálva próbálnak befolyásolni explicit vagy gyakran implicit módon” (Lengyel 2003, 152.o.).

1.1. ábra Az RCC-modell logikai összefüggései

Forrás: Budd – Hirmis (2004, 1020. o.) alapján saját szerkesztés

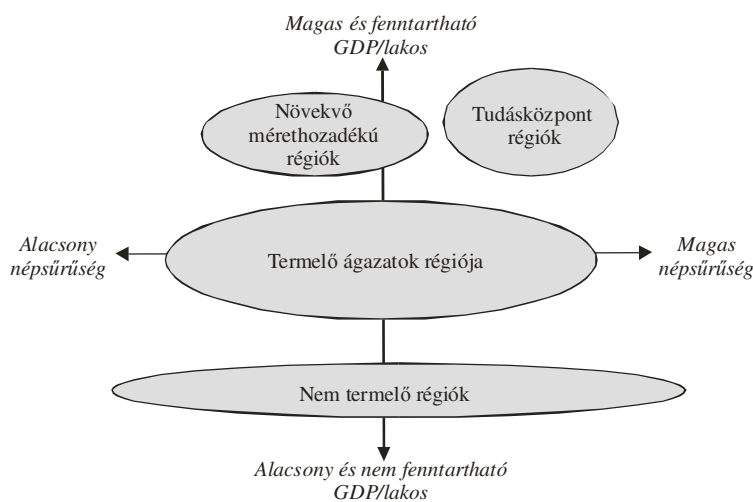
A régiókat két dimenzió, a népsűrűség és a GDP növekedési üteme mentén sorolták alaptípusokba (Martin et al 2003): kozmopolita régiók, speciális városrégiók, dinamikus régiók, kiegyensúlyozott régiók, pihenő régiók, rurális régiók. A NUTS-2 szintű EU-s régiókat a nagy adatbázist alkalmazó empirikus kutatás végeredményeként ökonometriai módszereket alkalmazva elméleti régiótípusokba sorolták, amelyek más-más előnyökre alapozva vesznek részt a nemzetközi versenyben (1.1. ábra). A **termelő régiók**¹⁰ alaptípusai (Martin et al 2003):

1. **Termelő ágazatok régiója (regions as production sites):** közepes jövedelmi szinttel leírható régiók. Ezen térségek vállalatai jellemzően az olcsó inputot hasznosítják, mint fő versenyelőnyüket. Versenyképességüket leginkább a kiépült alpinfrastruktúra és olcsó telkek, valamint a relatíve olcsón elérhető humán erőforrás határozza meg, amelyekre gyártó, összeszerelő telephelyek települnek. Mindezen jellemzők optimálisak a multinacionális vállalatok összeszerelő tevékenységei számára. Ezen térségekben közepes népsűrűség, valamint átlagos GDP-növekedési ütem jellemző.
2. **Növekvő mérethozadékú régiók (regions as sources of increasing returns):** azon térségek tartoznak ide, amelyek gazdasági növekedése magas, míg népsűrűségük közepes. Versenyképességüket leginkább a munkaerő képzettsége, a beszállítók elérhetősége, a piacméret határozza meg. Általában néhány húzóágazat biztosítja a térség jólétét.
3. **Régió, mint tudásközpont (regions as hubs of knowledge):** magas, és fenntartható GDP-növekedés és relatíve magas népsűrűség jellemzi ezen térségeket. Nyitottak a nemzetközi kapcsolatokra, igen jó karrierlehetőségeket

¹⁰ A Cambridge-i régiótípusozás további aspektusait a 2.3. fejezetben tárgyaljuk.

kínálnak, ami vonzza a tehetséges munkaerőt. Ezen térségtípusra a K+F és innováció magas szintje jellemző. Versenyelőnyük leginkább a humán erőforrás kimagasló minőségéből, a nemzetközi piacok egyszerű elérhetőségéből, valamint az üzleti szolgáltatások helybeli igénybevételének lehetőségeiből származik.

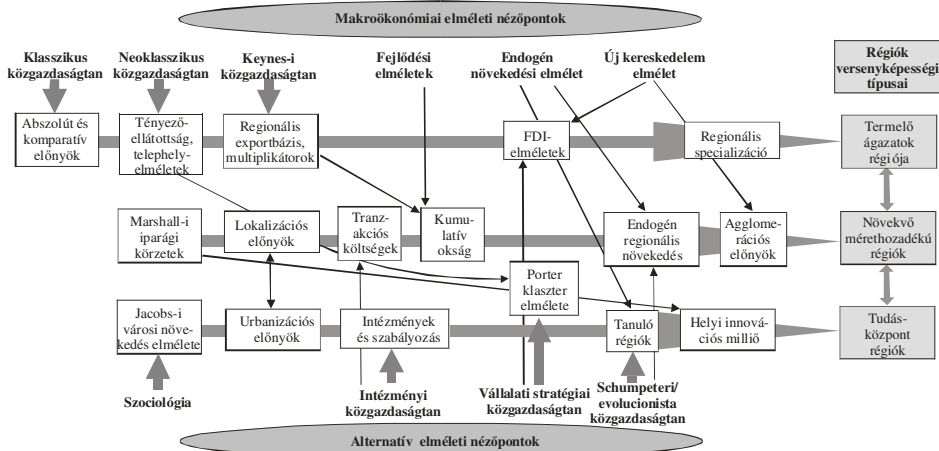
1.2. ábra A régiók típusai az Európai Unióban

Forrás: Martin et al (2003, 6-23. o.) alapján saját szerkesztés

Az EU-s vizsgálat során a versenyképességgel foglalkozó közgazdaságtani irányzatokat áttekintve megállapították, hogy az eltérő régiótípusok fenntartható gazdasági növekedését más-más elméleti közgazdaságtani irányzatok fogalomrendszerében lehet megfelelően leírni (Martin et al 2003). Az általuk vizsgált elméleti közgazdaságtani irányzatokat két nagy csoportra bontották, elkülönítették a **makroökonomiai** irányzatokat az **alternatív** irányzatoktól, melyek eltérő módon ítélik meg a regionális versenyképességet, illetve speciális típusú régiók versenyképességének magyarázatára alkalmazhatók (1.3. ábra). Lényegében arról van szó, hogy a régiók fenntartható gazdasági növekedésének eltérőek az alaptényezői fejlettségüktől és gazdaságfejlesztési lehetőségeiktől függően, miközben a többi, eltérő típusú régióval is versengenek. A közgazdaságtani irányzatok két csoportja jelzi azt is, hogy a makroökonomiai irányzatok többsége az országok komparatív előnyeit tartja fontosnak, míg az alternatív irányzatok inkább a szubnacionális régiók kompetitív előnyeit.

1.3. ábra Az eltérő típusú régiók versenyképességét magyarázó közgazdasági irányzatok

Forrás: Martin et al (2003, 2-14. o.)

A fenti speciális régiótípusok eltérő módon vesznek részt a területi versenyben, más tényezőkből erednek versenyelőnyeik (Martin et al 2003):

- **A termelő ágazatok régiója** versenyelőnyeit a költségelőnyökre alapozott **nemzetközi munkamegosztás** erőteljesen befolyásolja. Ebben az esetben a gazdasági tevékenységeket a hagyományos telepítési tényezők (természeti kincsek elérhetősége, nagy tömegben rendelkezésre álló munkaerő, piacok elérhetősége stb.) térbeli elhelyezkedése határozza meg. Ennek következtében **komparatív előnyökön alapuló nemzetközi munkamegosztás** jön létre, melyben a gazdasági teljesítményt alapvetően befolyásolja az exportra termelő iparágak relatív nagysága és sikeressége. Ezen régiótípusok versenyképességét meghatározó tényezők tárgyalására elsősorban a makroökonómiai irányzatok, azon belül is a klasszikus, a neoklasszikus, valamint a keynes-i közgazdaságtan alkalmasak.
- **A növekvő mérethozadékú régiók** versenyképességét befolyásoló tényezők tárgyalására egyaránt fel lehet használni a makroökonómiai és az alternatív irányzatokat. A növekvő mérethozadék első számú forrása egy kumulatív folyamat, melynek keretén belül a régióban termelt outputok iránti régió kívüli élénk kereslet a nagyobb regionális kibocsátáson és a termelékenység növekedésén keresztül visszahat a régióban termelt outputok keresletére. Ebben a folyamatban kiemelt szerepet kapnak a régió endogén forrásai, a specializáción alapuló vállalati együttműködés, valamint a térbeli koncentráció, melyek a tranzakciós költségek jelentős csökkentéséhez, valamint a lokalizációs előnyök érvényesüléséhez vezethetnek. Ezen régió típus versenyképessége az endogén növekedési elmélettel, a fejlődési elméletekkel, az új kereskedelem elmélettel és

- az evolucionista közgazdaságtannal, közvetve pedig a keynes-i közgazdaságtannal hozható kapcsolatba.
- **A tudásközpont régiók** versenyképességében a tudás szerepe domináns, ahol a tapasztalatcserében (interaktív tanulásban) kiemelt szerepet kap a párbeszéd, a közös tanulás és a helyi innovációs milió is. Az innovációs milió lényegét a térbeli koncentráció adja, mely lehetővé teszi, hogy közös értékrend, értelmezési mód, kódok, a valahova tartozás érzése, közös szakmai háttér alakuljon ki. A tudásközpont régiók versenyelőnyeit meghatározó tényezők tárgyalására jellemzően az alternatív közgazdasági irányzatok fogalmi tünnek alkalmasnak: az innováció kiemelt szerepét valló evolucionista közgazdaságtan, az új intézményi közgazdaságtan, valamint az urbanizációs előnyöket hangsúlyozó Jacobs-féle városi növekedésmélet.

A régiótípusoktól is függ tehát, hogyan tudnak részt venni a területi versenyben, ezáltal versenyképességük is eltérő módon írható le. Jelen fejezet további részében néhány kiemelt elméleti közgazdaságtani irányzat legfontosabb, versenyképességgel kapcsolatos szempontjait tekintjük át. Különös figyelmet érdemel az, hogy az egyes irányzatok hogyan viszonyulnak a verseny, illetve a területi verseny fogalmához, valamint az, hogy az egyes irányzatok fogalomkörében értelmezhetőek-e egyáltalán a területi egyenlőtlenségek.

Az előzőekben említett makroökonómiai és alternatív irányzatok közül (lásd 1.1. ábra) az általunk fontosnak tartott nyolc elméleti közgazdaságtani irányzat mondanivalóját és fogalomkészletét tekintettük át. Megjegyezzük, hogy a makroökonómiai irányzatok közül a fejlődési elméletekkel, valamint az alternatív irányzatok közé sorolt szociológiával kutatásunkban nem foglalkoztunk. A vizsgálatba bevont kiemelt elméleti közgazdasági irányzatok (Fenyővári–Lukovics 2008):

1. klasszikus közgazdaságtan,
2. neoklasszikus közgazdaságtan,
3. keynes-i közgazdaságtan,
4. endogén növekedési elmélet,
5. új kereskedelem elmélet,
6. intézményi közgazdaságtan,
7. vállalati stratégiai közgazdaságtan,
8. evolucionista közgazdaságtan.

A nyolc kiemelt elméleti közgazdaságtani irányzat áttekintésekor arra törekszünk, hogy szintetizáljuk az egyes irányzatok lényegét, megvizsgálva azt, hogy fogalomrendszerükben a **területi verseny** egyáltalán értelmezhető-e és a **területi különbségek** mérséklődése a piaci automatizmusok hatására végbe mehet-e¹¹. Áttekintjük, hogy melyek az irányzat **regionális versenyképességgel kapcsolatba**

¹¹ Ezen gondolatokat egészíti ki Málóvics és Ván (2008) kutatása, mely arra a kérdésre keresi a választ, hogy milyen módon kapcsolódik össze a versenyképesség fogalma a fenntarthatóság koncepciójával a közgazdaságtani irányzatokban.

hozható kulcsfogalmai és alapgondolatai (1.1. táblázat). Mivel önmagukban koherens irányzatokról van szó, ezért több esetben az alkalmazott fogalmak az irányzatok „nyelvétől” függően másképp értelmezhetők.

1.1. táblázat Elméleti közgazdaságtani irányzatok versenyképességgel kapcsolatos kiemelt szempontjai

Irányzatok megnevezése	Területi versenyről alkotott nézet	Területi különbségek a piaci automatizmusok hatására	Az irányzat regionális versenyképességgel kapcsolatba hozható kulcsfogalmai, illetve alapgondolatai
Klasszikus közgazdasági elmélet	Eredeti modellben nem értelmezett	mérséklődhetnek	Specializáció, munkamegosztásra épülő kereskedelem, termelékenység-különbségek.
Neoklasszikus közgazdasági elmélet	Elveti	nem alakulhatnak ki	A neoklasszikus növekedési modellek alapfeltevései lehetetlenné teszik azt, hogy a regionális versenyképesség fogalmát a neoklasszikus elméleti háttér adta korlátok között tárgyaljuk. Területi folyamatokkal kapcsolatos legfontosabb elméleti kategóriája az externáliák fogalomköre.
Keynes-i elmélet	Tudomásul veszi	nem mérséklődhetnek	Gazdaságpolitika, állami beavatkozások, költségvetési kiadások, intézmények.
Endogén növekedési elmélet	Tudomásul veszi	mérséklődhetnek	Tudás, technológia, mint a térség belső erőforrásai endogének.
Új kereskedelem-elmélet	Elveti	nem mérséklődhetnek	A teljes térgazdaságtani építmény nem alkalmas a versenyképesség fogalmának tárgyalására, hiszen felfogása szerint a spontán piaci folyamatok alakítják a régiók közötti termelékenységi különbségeket. A területi folyamatokkal kapcsolatos kiemelt kategóriái: térbeli specializáció, agglomerálódás, klaszteresedés.
Intézményi közgazdaságtan	Tudomásul veszi	mérséklődhetnek	Az intézmények kiemelt szerepe, tranzakciók, tranzakciós költségek térbelisége, a tulajdonjogok érvényesülésének kitüntetett jelentősége.
Vállalati stratégiai közgazdaságtan	Abszolutizálja	nem mérséklődhetnek	Kompetitív előnyök előtérbe kerülése, méretgazdaságosság, növekvő skálahozadék, a vállalati hálózatok és stratégiai szövetségek megerősödése, klaszterek, a termelési tényezők országok közötti áramlása, a technológia, technológiatranszfer
Evolucionista közgazdaságtan	Abszolutizálja	mérséklődhetnek	A regionális versenyképesség a térség történelmi múltjában gyökerezik, azonban az új technológiák és új intézmények a gazdasági növekedés új ösvényét jelölhetik ki.

Forrás: Fenyővári–Lukovics (2008)

A **klasszikus közgazdasági elmélet** a gazdasági növekedés hordozójaként a **munkamegosztást** és a cserét, valamint a **tőkefelhalmozást** nevezi meg, Smith munkásságából kiindulva. Ebben a megközelítésben a tőkébe és a kereskedelembe történő beruházás előmozdítja a specializációt, és **növeli a termelékenységet** és az output növekedési ütemét. Az országok közötti kereskedelem a termelékenységben fennálló abszolút különbségeknek tulajdonítható (Martin et al 2005).

Ricardo azt is be tudta bizonyítani, hogy a nemzetközi munkamegosztás és a kereskedelem még a relatív (komparatív) költségelőnyök mellett is jövedelmező (Lengyel–Rechnitzer 2004). A javak piaci ára szükségképpen igazodik az előállításukkal kapcsolatos élőmunka- és tőkeráfordások relatív nagyságához. Ez az alkalmazkodás a verseny piacon megy végbe. Mindez a szuverén gazdasági szereplők racionális döntéseinek köszönhető, akik a rendelkezésükre álló erőforrások hatékony hasznosítására törekszenek. A termelők által így elérhető „rendes profit” (mai szóhasználattal élve: normál profit) biztosítja a jólét maximumát. „... ez állja útját annak, hogy a javak piaci ára hosszabb időn át jelentősen a természetes ár felett vagy alatt maradjon. És ez a verseny alakítja ki a javak változó értékét olyan módon, hogy [...] a megmaradó érték, vagyis felesleg minden termelési ágban a befektetett tőke értékével lesz arányos” (Ricardo 1940, 60.o.). A klasszikus közgazdaságtanban tehát **a verseny a gondolkodás középpontjában áll**, mindez azonban az egyéni aktorok cselekvéseit mozgatja, a területi verseny, mint kérdésfeltevés **az adott korban nem értelmezhető**.

Annak ellenére, hogy az adott történelmi és gazdasági körülmények között a területi verseny nem volt aktuális probléma, a klasszikusok **versenyabszolutizáló elképzelése** adaptálható **napjaink országok és régiók közötti versenyére** is. A klasszikusok munkásságának legfontosabb üzenete a versenyképesség szempontjából az, hogy minden országnak az abszolút és a relatív előnyére támaszkodó szerepe van a munkamegosztásban. Ugyanakkor, ha nincsenek termelékenységi (tényező-ellátottsági) eltérések a vizsgált országok vagy régiók között, akkor a kereskedelemnek nincs alapja. A munkamegosztás természetesen a társadalmi szintű kibocsátás (jólét) növekedését is eredményezi. Lényeges ugyanakkor, hogy a munkamegosztás természetesen a társadalmi szintű kibocsátás (jólét) növekedését is eredményezi. A szakosodással esetenként együtt járó jelenségek (növekvő skáláhozadék, koncentrált iparági tudás) a versenyképesség növekedésének további forrásait jelenthetik.

A **neoklasszikus közgazdasági elmélet** megkérdőjelezhetetlenül versenycentrikus modell. Elsősorban mikroökonómiai alapokon építkezve továbbfejleszti a klasszikusok gondolatait. A dolgozatban vizsgált téma szempontjából két vonulat tűnik relevánsnak: a marginalista szemléletmód eluralkodása és az önszabályozó piaci mechanizmusok hegemoniája. Mindkettő ugyanabba az irányba mutat, a piaci versenynek nincs alternatívája. A kompetitív mechanizmusok révén kialakuló Pareto-hatékony erőforrás-allokációnak köszönhetően jóléti veszteség –általában – nem keletkezik. Másrészt a piactisztító árak mikro- és makroszintű dominanciája arra enged következtetni, hogy a versenyidegen jelenségek (legyen az állami beavatkozás vagy bármely versenykorlátozó megnyilvánulás) hatékonyság-vesztéssel járnak.

A fentiek ellenére a modell alapfeltevései – tőkéletes informáltság, állandó skáláhozadék, a hosszú távon érvényesülő egyensúlyi helyzet, és főként a teljes

tényezőmobilitás és a tökéletes verseny – és eszközrendszere azonban **lehetetlenné tesz** azt, hogy a regionális versenyképesség fogalmát a neoklasszikus elméleti háttér adta korlátok között tárgyaljuk¹². Török Ádám (1999) – mint fentebb említettük – szintén arra az álláspontra helyezkedett, hogy a neoklasszikus közgazdaságtan fogalomrendszere alapján **nem értelmezhető az országok, így a területi egységek közötti verseny**. A Solow-féle neoklasszikus növekedési modell – a dolgozat témája szempontjából – legfontosabb erőssége az, hogy azonosítja a technikát, mint a növekedés hordozóját, ami a közismert versenyképességi felfogásokkal is összhangban van. A tényezők – így a technológia – régiók közötti abszolút mobilitásának feltételezése miatt a modellben hosszú távon minden különbség – így a régiók között fennálló bármilyen fejlettségi különbség – eltűnik.

A **Keynes-i elmélet** azzal, hogy kimondta, hogy a piacok nincsenek szükségszerűen egyensúlyban, hallgatólagosan elfogadja a regionális egyenlőtlenségeket. A keynes-i teória szerint a **verseny a modern piacgazdaság alapintézménye**, ám önmagában nem képes biztosítani a társadalmi jólét maximumát, így a versenyt, mint alapintézményt ki kell egészíteni az aktív kormányzati beavatkozással. Ugyanez érvényes régiók szintjén is. A kihasználatlan kapacitások (köztük kitüntetetten az alacsony foglalkoztatási szint) ugyanis jóléti veszteséggel járnak, az aktív regionális kormányzati szerepvállalás tehát nem nélkülözhető.

A modell nemzetgazdasági szinten tudatosan változtatható jövedelemmel számol, ennek egy lehetséges olvasata, hogy a bővülő kormányzati kiadások kapcsán tapasztalható – és a neoklasszikusok által sokat emlegetett – kizorítási hatás nem, vagy kevésbé érvényesül. Emiatt a paretoi értelemben vett hatékonyság-követelmény nem sérül, miközben a differenciált költségvetési beavatkozások, illetve azok multiplikatív hatása révén a nem kívánt regionális termelékenységi (versenyképességbeli) különbségek mérséklődnek vagy az éppenséggel kívánatos versenyelőnyök megerősödnek. A folyamat jótékony kísérőjelensége a növekvő foglalkoztatottsággal együtt járó keresletnövekedés, amely közismerten a keynes-i gazdaság motorja.

A keynes-i elméletnek a regionális versenyképesség fogalmával fontos közös pontja a területi különbségek elfogadása, a kormányzati intervenciók gazdasági ciklusokra gyakorolt hatásának felismerése, a régiók felzárkózásában a gazdaságpolitika szerepének hangsúlyozása, valamint a tőkeintenzitásnak a termelékenységre és a gazdasági növekedésre gyakorolt hatása (Martin et al 2005). A keynes-i teória az eddig tárgyalt irányzatok közül tehát először ismeri fel az intézmények gazdasági növekedésre és fejlődésre gyakorolt hatását, ami a regionális versenyképességet meghatározó faktorok közül az empirikus elemzések tanúsága szerint az egyik legfontosabb. A fentiek

¹² Annak ellenére, hogy a regionális versenyképesség fogalma a fentiek miatt nem tárgyalható a neoklasszikus elméleti háttér keretei között, mégis meg kell említeni a neoklasszikus közgazdaságtan egyik elméleti kategóriáját, az extern hatás fogalmát, mely napjaink területi folyamatainak elemzésekor kiemelt fontossággal bír. „A külső gazdaságosság [...] célja az elemzésbe bevonni a gazdasági tevékenységek nem szándékolt, nem ellentételezett olyan mellékhatásait, olyan lényeges tényezőit, amelyek az árakkal (költségekkel) kifejezhető piaci tranzakciókon kívül esnek, főleg amiatt, hogy az erőforrás-allokáció hatékonyabbá váljon.” (Lengyel–Mozsár 2002, 10. o.)

értelmében a keynes-i teória fogalomrendszere egyértelműen **alkalmas** mind a **regionális versenyképesség**, mind a terület- és gazdaságfejlesztés elméleti megalapozására.

Az **endogén növekedési elmélet** a technikai fejlődés, a humántőke-felhalmozás explicit modellezésével elemzi a gazdasági növekedést. A neoklasszikus növekedési modellben a technikai fejlődés exogén változó, ami esetünkben annyit tesz, hogy az minden régiót egyformán érint (Valentinyi 1995). Ezzel ellentétben az endogén növekedési elmélet szerint a technikai haladás többé nem exogén változó, hanem racionális gazdasági döntéshozói tevékenység eredménye. A humántőke-felhalmozáshoz az emberek közötti kapcsolattartásra, a már megszerzett tudás átadására van szükség, vagyis a humántőke bővülése a humántőkének múltban elért szintjétől függ. Továbbá a humán tőkének el kell érnie egy kritikus szintet ahhoz, hogy növekedés forrása lehessen, ez alatt növekedést érdemben nem tud generálni.

A humántőke és a technológia régióként eltérő (endogén) fejlődésének következtében kialakuló termelékenységbeli különbségek tartósan fennállnak. A tökéletes informáltságra, egyforma termelési (és költség-) függvényekre építő kompetitív piaci modell a valóságban nem érvényesül, mivel a piacok tökéletlenek.

Az endogén növekedési modellek másik alapvető típusa az innovációt helyezi a vizsgálatok középpontjába (Valentinyi 1995). A találmányok jellege hasonlatos a közjavakéhoz. Egy találmányt egyszerre akár többen is használhatnak, másrészt a találmány tulajdonosa jogi eszközökkel sohasem zárhatja ki tökéletesen annak használatából azokat, akik ezért nem fizettek. A találmány sokrétű hasznosítása révén folyamatos horizontális termékdifferenciálódás megy végbe, így végső soron a gazdaság hatékonysága nő. Az uralkodó piacforma pedig a monopolista verseny lesz, az esetenként eltérő hasznosítási módok versenyelőnyök és -hátrányok kialakulásához vezetnek. Az egyéni gazdasági rendszerekben nem feltétlenül a shumpeteri értelemben vett technológiaváltás a jellemző, sok helyütt a régi és új technológia egymás mellett élése jelenik meg, amely újfent átrendezheti a „versenyterképet”.

Ki kell emelni, hogy az endogén növekedési elméletnek **térbeli szempontból** a fentiekől eltérő értelmezési lehetőségét is használjuk a regionális gazdaságtanban. Térbeli szempontból ugyanis nemcsak a technológiát tekintjük belsőnek, amikor endogén növekedési elméletéről beszélünk, hanem a térség saját belső erőforrásait is, amelyek a növekedés hordozóiként funkcionálnak.

Az endogén növekedési modellekben verseny tehát értelmezhető, de mindez **tökéletlen verseny** formájában valósul meg, ahol tartós versenyelőnyök keletkeznek. Tekintettel arra, hogy a modell többségében napjainkban érvényes alapfeltevésekből indul ki, a tudásalapú gazdaság leírására is használható, emiatt az endogén növekedési elmélet fogalmi és eszközzrendszere **mindenképpen alkalmasak** a regionális folyamatok tárgyalására.

A technológia, a tudás, valamint a térség saját erőforrásainak endogén változóként való szerepeltetése az endogén növekedési elmélet legfontosabb, a versenyképesség fogalmát alapvetően meghatározó újdonsága. A modell értelmében a tudás felhalmozódása növekvő skáláhozadékat eredményez. A termelékenység növekedése ennek értelmében a tudás és a technológia térbeli terjedésének következménye (Lengyel

2003), ami továbbgondolva nem hordoz semmiféle, a regionális egyenlőtlenségek csökkentésére irányuló automatizmust.

Az **új kereskedelem elmélet** alapköveként a Dixit és Stiglitz-féle monopolisztikus versenymodell tekinthető, melynek a térben való újrafogalmazása az új gazdasági földrajz keretében történt (Krugman–Obstfeld 2003, Varga 2003). Térbeli relevanciája miatt a továbbiakban az **új gazdasági földrajz** (NEG, new economic geography) alapfogalmainak koncentrálnunk (Krugman 2000). Az 1990-es évek elejétől előtérbe kerülő elméleti közgazdaságtani irányzatok művelői szerint a globalizáció hatásainak következtében a közgazdaságtan korábbi fogalomtára és eszközei kevésbé alkalmasak napjaink gazdasági folyamatainak leírására, így pl. a verseny hagyományos értelmezésére. A térgazdaságtan, vagy új gazdasági földrajz az 1990-es évek elején bontakozott ki, mint a „tér újrafelfedezésének” egyik legfontosabb irányzata (Lengyel 2003, Varga 2003). Krugman a termelés térbeli elhelyezkedésének vizsgálatára helyezte kutatásának fókuszát, melynek keretén belül elsősorban a gazdasági tevékenységek térbeli struktúrájának kialakulását és változását modellezte, nagy hangsúlyt fektetve a térbeli koncentrációkra (Lengyel–Rechnitzer 2004). Kiinduló feltevései között kiemelten fontos szerepet kapnak a növekvő skáláhozadék, a tökéletlen verseny, a fajlagos szállítási költségek csökkenése, a lokális extern hatások (Ács–Varga 2000).

Krugman szerint a komparatív előnyök alapján specializálódó országok/régiók mindegyike nyertes lehet. A centripetális és a centrifugális erők révén a térbeli egyensúly Pareto-hatékony, így **nincs értelme területi versenyről, ezáltal versenyképességről sem beszélni**. A fentiek logikus következménye, hogy a termelékenység regionális eltérései elsősorban a térbeli specializáció, az agglomerálódás, valamint a klaszteresedés eltérő szintje következtében alakulnak ki. Bár az irányzat több gondolata összecseng a regionális versenyképesség logikájával¹³, a teljes térgazdaságtan építménye nem alkalmas a versenyképesség fogalmának tárgyalására, hiszen felfogása szerint s spontán piaci folyamatok alakítják a régiók közötti termelékenységi különbségeket (Lengyel 2003), ugyanakkor segítségével a területi különbségekre kielégítő magyarázat adható.

Az **intézményi közgazdaságtan** vizsgálódása főként a gazdasági, társadalmi és politikai intézmények magyarázatát foglalja magában. Kutatásának fókusza annak tanulmányozása, hogy miért és hogyan alakulnak ki a különböző intézmények, melyek az emberi magatartásnak keretet szabnak, illetve adott interakciókat megszerveznek. Az irányzat az intézményeket kiemelt fogalomként kezeli, akár csak a tranzakciókat, valamint az egyes intézményekhez köthető tranzakciós költségeket. **A versenyt alapintézménynek tartja**, ugyanis fogalomrendszerében a hagyományos marginalista megközelítés nem sérül, megjelenik azonban a termelési és költség- függvények mellett a tranzakciós függvény és a tranzakciós költség. Így jelentősen bővül a vizsgálódás változóinak köre, a termelékenységbeli regionális különbségek az intézményi tényezők figyelembe vételével **újraértelmezett versenymodell** keretei között érvényesülnek.

A regionális versenyképességet alapvetően meghatározza a vizsgált régió tágan értelmezett intézményi környezete, továbbá az ezekkel kapcsolatba hozható keresési és

¹³ A 2003-as Európai Versenyképességi Jelentés az agglomerációt, a specializációt és a növekvő skáláhozadékat emeli ki, mint a regionális versenyképességgel szoros kapcsolatba hozható térgazdasági alapfogalmakat (EC 2003).

információs, kommunikációs, koordinációs költségek, alku- és döntési költségek, ellenőrzési és kikényszerítési költségek (Martin et al 2005). Megítélésem szerint ez a kibővített feltételrendszer napjaink gazdasági folyamatainak komplexitását megfelelő érzékenységgel kezeli. Ennek következtében az új intézményi közgazdaságtan fogalomrendszere és eszköztára **kiválóan alkalmas a területi verseny és a regionális folyamatok tárgyalására.**

A **vállalati stratégiai közgazdaságtan** és a kompetitív előnyök elmélete nagymértékben összekapcsolható Michael Porter munkásságával (Porter 1998). Mint említettük, Porter szerint a globalizáció háttérfolyamatait a komparatív előnyök helyett a kompetitív előnyök fogalomkörében lehet magyarázni, hiszen utóbbi olyan tényezőket is képes figyelembe venni, amelyeket előbbi nem, és amelyek a globalizáció természetes velejárói, és a világgazdaságban megkérdőjelezhetetlenül jelen vannak. A versenyelőnyök tehát a vállalati stratégiai közgazdaságtan alapfogalma, melyben belső tényező a méretgazdaságosság, a vállalati hálózatok és stratégiai szövetségek megerősödése, a termelési tényezők országok közötti áramlása, a technológia, technológiatranszfer egyre növekvő jelentősége stb. A hazai szakirodalom vállalati és iparági szinten a „versenyelőnyök”, míg a területi egységek esetében „kompetitív előnyök” kifejezést használja (Lengyel–Rechnitzer 2004).

Porter elfogadja a területi verseny létezését, amit a térségben működő húzóágazatokra, klaszterekre vezet vissza (Lengyel 2003). A területi versenyből adódóan a regionális versenyképességet is értelmezi, elsősorban mint a régióban elért termelékenység adott szintjét és növekedési ütemét. Felfogásában a regionális gazdaságfejlesztés célja a régióban élők jólétének növelése, eszköze a régió versenyképességének javítása, amit az alulról szerveződő (bottom-up) stratégiákkal lehet elérni. Porter „vállalati stratégia közgazdaságtanában” közismerten a mikroökonómiai alapokra koncentrál, ily módon a régió tényezőellátottsága is fontos szerepet kap, azonban elsősorban a domináns iparágak (klaszterek) szükségleteit kielégítő speciális tényezők jelenléte a döntő. A területi különbségekkel közvetlenül nem foglalkozik, a területi versenyben mindegyik régió sikeres lehet, ha megfelelő versenystratégiát dolgoz ki és hajt végre. A klasztereknél lényeges az adott régióban levő iparági bázis, döntési és ellenőrzési funkciók, emiatt ez a gondolatrendszer főleg a növekvő mérethozadékú és tudásközpont régiók versenyképességének leírására alkalmas.

Az **evolucionista közgazdaságtan** a hagyományos (mainstream) irányzatokkal szemben az innovációra és a tanulásra helyezi a hangsúlyt, és kiemeli a gazdasági struktúra folyamatosan növekvő változatosságát (Bajmócy 2007, 2008, Meyer 2003). Ebben az irányzatban a heterogenitás, a megkülönböztetés, a komplexitás és a bizonytalanság központi fogalmak (Martin et al 2003). A gazdasági növekedést mindezek értelmében nem determinisztikusan, de jelentősen befolyásolják a helyben meglévő feltételek és történelmi háttér. Ezek a feltételek – főként az intézményi, társadalmi és technológiai feltételek – nem exogének, sőt, a „gazdasági evolúció” részei. Mindezek alapján a regionális versenyképesség a térség történelmi múltjában gyökerezik, azonban az új technológiák és új intézmények kiszoríthatják a régit, és a gazdasági növekedés új pályáját jelölhetik ki, mely az innováció következtében adott esetben a múlthoz alig kötődik. A hosszú távú regionális versenyképesség tehát a térségek azon képességétől

függ, hogy tudnak-e újdonságot, innovációt generálni, amelyben a térbeli koncentráció fontos szerepet tölt be.

Az evolucionista közgazdaságtanban a **verseny központi fogalom**, hiszen mindig létrejönnek újabb variációk, amelyek versengenek egymással, s amelyek közül bizonyos lehetőségek a verseny során szelektálódnak. A szelekciót nemcsak a piac végezheti, azonban az alapmodellben jellemzően a piac szelektál. Az evolucionista közgazdaságtan kiinduló feltevései és fogalmai kiválóan alkalmasak a regionális folyamatok tárgyalására, főleg a tudásközpont régiók esetében (Boschma-Martin 2007). Az innovatív magatartás régióon belüli elterjedtségében és intenzitásában bekövetkező változások viszont döntően befolyásolhatják a területi különbségek alakulását. Az ilyen természetű változások egy része létrejöhét spontán piaci folyamatok következtében is, így az evolucionista irányzat gondolkörében a területi különbségek piaci automatizmusok és intézményi (közösségi) beavatkozások révén bekövetkező mérséklődése egyaránt értelmezhető. A területi különbségek ezen irányzat szerint szükségszerűek, de folyamatosan módosulnak is attól függően, hogy az adott régióban mennyire sikeres az innovációk generálása és fogadása. Az evolucionista alapfeltételek, innovációk és interaktív tanulás miatt ez az irányzat főleg a növekvő mérethozadékú és tudásközpont régiók versenyképességének leírására alkalmazható.

A fent részletezett irányzatok leírásából egyértelműen kirajzolódik, hogy a regionális versenyképesség fogalmával egyáltalán kapcsolatba hozható elméleti közgazdaságtani irányzatok a regionális versenyképesség lényegének **más-más aspektusait hangsúlyozzák** ki (Martin 2005), ezáltal is alátámasztva a fogalom komplexitását (1.1. táblázat).

Az elméleti közgazdaságtani irányzatok áttekintéséből az is kitűnik, hogy az egyes elméletek több lényegi kérdésben is **ellentmondanak egymásnak**, így a regionális versenyképesség fogalmával kapcsolatos konzisztens elmélet általános szintézissel nem hozható létre. Ugyanakkor mindegyik elmélet külön-külön kihangsúlyoz egy-egy folyamatot, faktort, vagy részelemet, melyek egyenként a regionális versenyképesség fogalmának egy-egy fontos szeletét képezik. Ebből következően ezen megközelítések **egyes részei egymást kiegészítve** segítenek hozzá a regionális versenyképesség fogalmának pontosabb megértéséhez. A különféle elméleti irányzatok tehát **nem elkülönült alternatívaként** értelmezendők a regionális versenyképesség fogalmának pontosítására tett erőfeszítések mentén.

Lényeges, hogy a bemutatott irányzatok a **fejlődést**, vagy a **növekedést** írják le elsősorban, lényegében a termelékenység térbeliségével foglalkoznak, többségük nem foglalkozik azonban a versenyképesség **fejlesztési** oldalával, azaz a gazdaságpolitikai, gazdaságfejlesztési kérdésekkel. A következőkben a versenyképesség fejlesztési, jövőbeni „képesség” szempontjaival is foglalkozó elképzelések is helyet kapnak a vizsgálatban, hiszen a versenyképesség empirikus elemzése során a vizsgált térségek megvalósult versenyképességét és jövőbeni fejlődési esélyeit egyaránt kutatni szándékozunk.

1.3. A regionális versenyképesség kiemelt demonstrációs modelljei

Jelen részfejezetben azon demonstrációs modellek áttekintése következik, amelyek a versenyképesség fogalmának kiterjesztésével, a **fejlesztési oldal** vizsgálatba történő bevonásával teszik szemléletessé a regionális versenyképességet befolyásoló tényezők széles körét. Lényeges, hogy a bemutatandó demonstrációs modellek közül mind a versenyképességi cylinder, mind a versenyképességi fa, mind pedig a piramis-modell a versenyképesség egységes definíciójára¹⁴ támaszkodik, így várhatóan szerves egészet alkot majd az előző részfejezetekben leírt gondolatokkal.

A versenyképességi cylinder

A különböző regionális versenyképességi definíciók szintetizálására tesz kísérletet a Cambridge-i Egyetem egyik kutatócsoportja (Martin et al 2005). Megállapítják, hogy dacára a többféle megközelítésnek, a nemzetközi szakirodalomból kiemelhető néhány olyan kérdéskör, amelyeket mindenképpen a regionális versenyképesség megkülönböztető ismérvének kell tekintenünk. Ezen tényezőket rendszerezi a regionális versenyképességi cylinder¹⁵, mely négy különböző szintből áll: regionális eredmény, regionális kibocsátás, regionális közbenső kibocsátás, a regionális versenyképesség tényezői¹⁶ (1.4. ábra). Utóbbit, a regionális versenyképesség tényezőit a cylinder szintről-szintre történő megnyitásával lehet felfedezni.

A cylinder tetejét alkotó GDP/fő tényezőkre való bontásával¹⁷ kapjuk meg a cylinder felső szintjét képező regionális eredmény (outcome) két tényezőjét, a GDP/foglalkoztatott, valamint foglalkoztatottak számát. Az egységes versenyképességi definícióra támaszkodva tehát a versenyképesség a termelékenység és a foglalkoztatottsági ráta függvénye – hozzáteszem: több más tényező mellett! Ezen a szinten kell megjegyezni azt, hogy regionális szinten az egy főre jutó GDP nem csak a vállalati tevékenységből keletkezik, hanem a regionális transzferek¹⁸ és a nem piaci

¹⁴ A versenyképesség egységes fogalmát alkalmazza például az Egyesült Királyságban a Kereskedelmi és Ipari Minisztérium (Department of Trade and Industry: DTI), valamint ez a szemlélet jelenik meg a Benchmarking the Competitiveness of European Industry című tanulmányban is.

¹⁵ A kiadványban „*competitiveness hat*”-nak nevezik a modellt, azonban megítélésünk szerint a magyar fordításban szerencsésebb a kalap szó helyett a cylinder szót használni, mivel vizuálisan jobban lefedti a modellt.

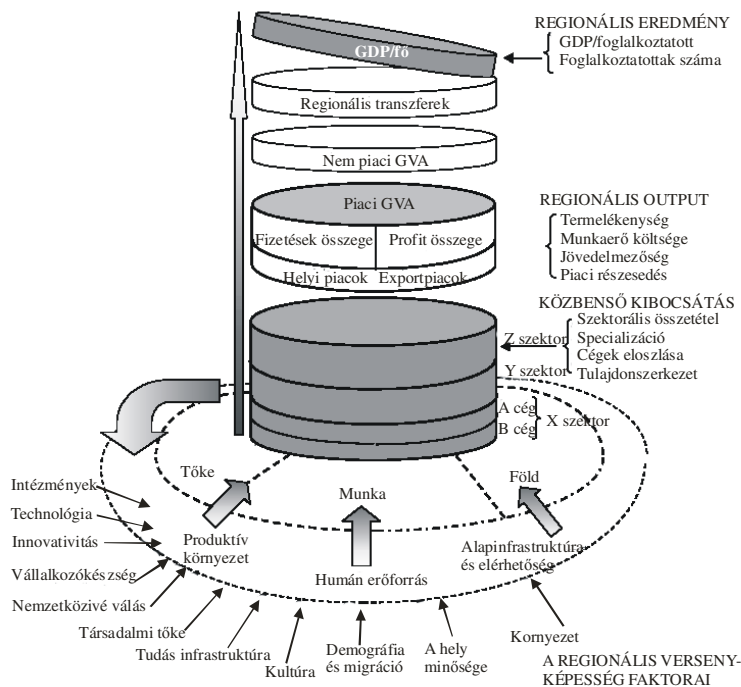
¹⁶ A Világbank szakértői a városi és helyi gazdasági stratégiák kidolgozásakor 2000-ben a vizsgált mutatók háromféle típusát különítették el, mely megközelítés az Európai Unióban széles körben elfogadottá vált: az inputmutatókat, az outputmutatókat és az eredménymutatókat (outcomes) (Worldbank 2000). A regionális versenyképesség fogalmát indikátorok felhasználásával körüljáró megközelítések közül igen sokban felfedezhető ezen hármas felosztás, vagy ennek valamilyen továbbgondolása.

¹⁷ Az egyenletre és az ebből következő közgazdasági törvényszerűségekre a 3. fejezetben térünk ki részletesebben.

¹⁸ Martinék (2005) az ingázók jövedelmét, vagyontárgyak régió kívülieknek történő értékesítését, nyugdíj, munkanélküli segélyeket, emigránsok pénzküldéseit sorolják ide.

bruttó hozzáadott érték¹⁹ is alakítja, azonban ezen két tényező nem szükségszerűen kell, hogy része legyen a versenyképességi építménynek (Martin et al 2005).

1.4. ábra A versenyképességi cilinder

Forrás: Martin et al (2005, 2-36. o.) alapján saját szerkesztés

A regionális kibocsátást (outputot) a versenyképességi cilinder a piaci bruttó hozzáadott érték oldaláról közelíti, amelyre mint két tényező, a bérek és a profitok kombinációjaként tekint. Ezen szint fontos mérőszáma a regionális termelékenység, a munka egységköltsége és a jövedelmezőség. Nyilvánvalóan bérek és profitok csak akkor keletkeznek, ha a cégek sikeresen el tudják adni termékeiket, illetve szolgáltatásaikat a helyi vagy az exportpiacokon. Ennélfogva ezen a szinten a piaci részesedés is lényeges mérőszámnak tekinthető.

Az összesített vállalati teljesítményt külön szinten veszi figyelembe a versenyképességi cilinder. Ide belső tényezők tartoznak, úgy, mint a vállalati menedzsment vagy innovativitás. A vállalatok szektorális összetétele, a specializációs szint, a vállalatok eloszlása és a tulajdonosi struktúra (beleértve a külföldi működőtőkét is) lényeges szerepet játszanak.

¹⁹ A közösségi szektor aktivitása tartozik ide (Martin et al 2005).

A cylinder karimáját a regionális versenyképesség faktorai alkotják (inputs), melyek koncentrikus köröket alkotnak. A legbelső kört a munka, a tőke és a föld, mint termelési tényezők képezik. A második körben a regionális tőkebefektetési viszonyok tényezői helyezkednek el, melyeket egy sor másodlagos tényező határoz meg, az intézményektől a technológián át egészen a környezetig. Számos ilyen tényező van, melyek hatása a regionális kibocsátásra és eredményre mindenképpen közvetett, késleltetett és nehezen mérhető.

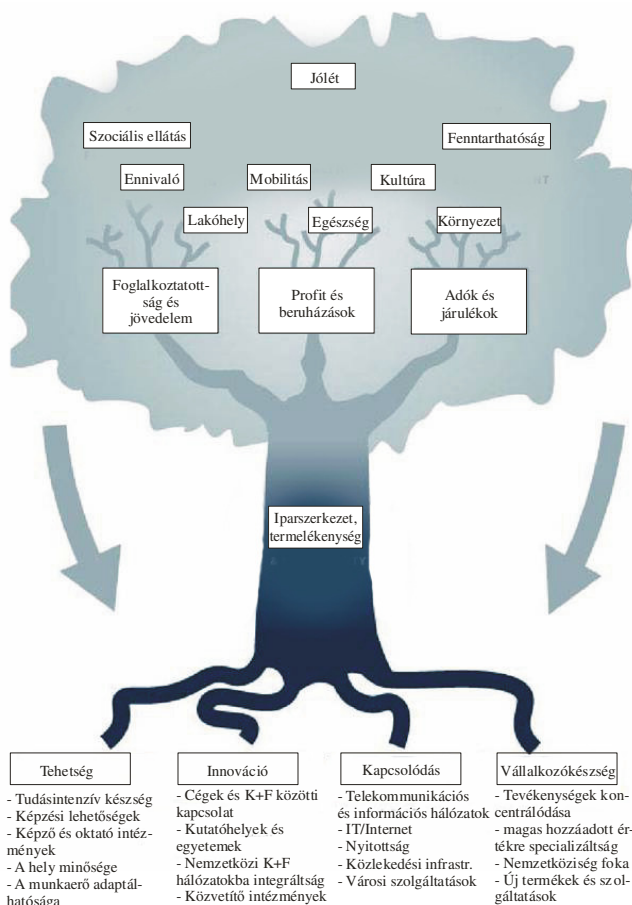
A versenyképességi cylinder szemléletéből a könyv tárgyát képező módszertan átgondolásakor mindenképpen figyelembe kell venni a **fogalom komplexitására** való egyértelmű utalást. A regionális versenyképességet ugyanis nem elegendő az outputok oldaláról vizsgálni, hanem figyelembe kell venni azon **inputtényezőket** is, amelyek a térség versenyképességét, valamint fejlesztési lehetőségeit alapvetően meghatározzák. Ez a megközelítés igen szoros kapcsolatba hozható mind a fentebb bemutatott evolucionista, valamint az endogén növekedési elmélettel. A versenyképességi cylinder fontos mondanivalója a mérhetőség megjelenítése, valamint a regionalitás előtérbe helyezése.

A versenyképességi fa

Az ECORYS kutatócsoportja Jan Maarten de Vet (2004) vezetésével a versenyképességi cylinderhoz hasonlóan szemléletes demonstrációs modellt alkotott a regionális versenyképességről (1.5. ábra), melyet logikája, felépítése, elemei, valamint az egységes versenyképességi definícióra való épülése miatt indokolt szerepeltetni a könyvben.

A versenyképességi fa leírásában a szerzők is a regionális versenyképesség mindenki által elfogadott definíciójának hiányát említik, mint a modell megalkotásának elsődleges motivációját. A koncepció célja az, hogy azon komplex kapcsolatok megértését javítsa, amelyek a különböző helyek és terek versenyképességét alakítják, valamint hogy fejlesztési politikák alapjául szolgáljon. A szerzők elképzelése szerint a fa, mint organikus egység egyben a versenyképesség fogalmának ciklikusságát is jellemzi (de Vet et al 2004). Ez a metafora úgy telik meg tartalommal, hogy a föld minősége, valamint a gyökérzet, törzs és ágak hatékony működése határozza meg a fa erősségét, és a termés minőségét. Ez egy dinamikus folyamat, hiszen a talaj termékenységét részben az is meghatározza, hogy a lehulló gyümölcsök milyen mértékben revitalizálják azt. A versenyképesség „gyümölcsét” (jólét, fenntarthatóság stb.) tehát egyértelműen meghatározzák a versenyképességre ható különböző szinten és erősséggel ható kategóriák. Az összefüggéseket szemléltető ábra egy demonstrációs modell, amely egyfajta logikát tükröz, azonban egzakt tudományos összefüggéseket nem vizsgál.

1.5. ábra A versenyképességi fa

Forrás: de Vet et al (2004, 12. o.) alapján saját szerkesztés

A versenyképességi fa a következőképpen épül fel (de Vet et al 2004):

- **Gyökerek a talajban,** a versenyképesség faktorai (inputok): a termékeny talaj tartalmazza a versenyképesség motorjaként szolgáló faktorokat (tehetség, innováció, kapcsolódás, vállalkozókészség). Ezek azok a faktorok, amelyeket a szerzők álláspontja szerint a legegyszerűbben lehet befolyásolni a versenyképesség javítása érdekében.
- **Törzs és ágak,** a versenyképesség alapjai: a törzs az ipari szerkezetet és a termelékenységet, míg az ágak outputokat jelölnek (foglalkoztatottság, profit és adók).

- **A gyümölcs** maga a versenyképesség: egy erős fa olyan gyümölcsöket terem, mint a jólét, a fenntarthatóság és a szociális biztonság.

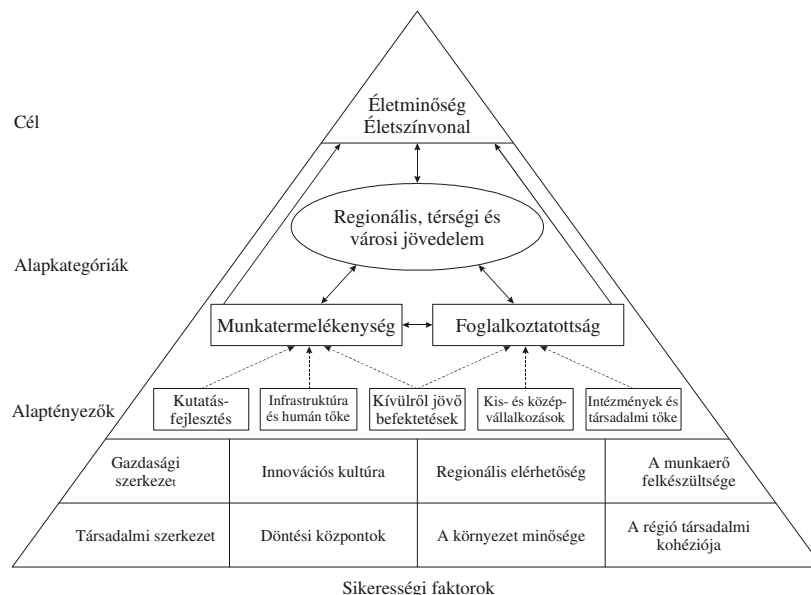
A versenyképességi fa jelentősége – többek között – az, hogy a regionális versenyképességet befolyásoló **tényezők egymásra épültségét** mutatja, és szintén felhívja a figyelmet a **fogalom komplexitására**. A gyökerekben megjelenő inputok jelentőségének hangsúlyozása szintén főként az evolucionista közgazdaságtannal, valamint az endogén növekedési elmélettel mutat szoros kapcsolatot. A gyökerek megjelenítik továbbá a fejlesztési lehetőségeket is, ami szintén lényeges üzenete a versenyképességi fának.

A régiók versenyképességének piramis-modellje

A régiók versenyképességének **piramis-modellje** a versenyképesség egységes definíciójára épül, mely fogalmi megközelítés kényelmes, hiszen két mérhető közgazdasági kategóriát emel ki: a jövedelmi és a foglalkoztatottsági szintet (Lengyel 2000b). A definíció egyaránt kiterjed a vállalatokra, valamint a különböző szintű területi egységekre, így komplex fogalom. A modell csúcsán a végső cél, az életminőség, az életszínvonal javítása található, másképpen outcomes (1.6. ábra). Ehhez három, egymásra épülő szinten keresztül vezet az út:

1. **Alapkategóriák:** a versenyképesség egységes definíciójából következő **mérhető** kategóriák, a jövedelem, a munkatermelékenység és a foglalkoztatottság.
2. **Alaptényezők:** a versenyképességet **javító** stratégiai fejlesztések. Ezek közvetlenül, általában rövid időtávon belül hatnak. Az Európai Unió hatodik periodikus jelentésében faktoranalízissel határozták meg azon alaptényezőket, amelyek a régiók fejlettsége közötti szóródás szignifikáns hányadát magyarázzák, így a régiók versenyképességét meghatározzák. A piramis középső részén tehát a gazdaságfejlesztéshez, stratégiai programozáshoz alkalmazható alaptényezők találhatók, amelyekre épülnek az egységes versenyképesség definíciójában szereplő alapkategóriák.
3. A piramis talapzatát a **sikerességi faktorok** alkotják. Ezek közvetlen, általában hosszabb távon fejtik ki hatásukat a régiók versenyképességére. A 8 sikerességi faktor összecseng Enyedi György tízes felsorolásával, amelyben a városok sikerességi okait vizsgálja (Enyedi 1996, 1997). Az egymás alatt elhelyezkedő sikerességi faktorok szoros korrelációt mutatnak egymással. A sikerességi faktorok az EU-s felosztásban az inputtényezőknek feleltethetők meg.

1.6. ábra A régiók versenyképességének piramis-modellje

Forrás: Lengyel (2003, 292. o.)

A fentebbiekből egyértelműen kiderül, hogy a piramis-modell a versenyképesség egységes fogalmára támaszkodva egyaránt törekszik az *ex post*²⁰, valamint az *ex ante*²¹ tényezők figyelembe vételére (Lengyel 2003). A piramis-modell *ex post* tényezői az alap kategóriák, az *ex ante* tényezői pedig az alaptényezők és a sikerességi faktorok. A versenyképességre ható tényezőket ugyanis általában két csoportra osztjuk aszerint, hogy a gazdaságfejlesztéssel milyen kapcsolatba hozhatók. Az egyik csoportot a versenyképességre rövidebb időtávon ható, a regionális gazdaságfejlesztési programokkal megerősíthető, elsősorban gazdasági tényezők, az ún. alaptényezők alkotják, amelyek fejlesztése közvetlenül javíthatja a régióban működő vállalatok versenyképességét is. A tényezők másik csoportját elsősorban olyan gazdaságon kívüli tényezők, az ún. sikerességi faktorok alkotják, amelyek hosszabb távon alapvetően megmagyarázzák a régió versenyképességét, de gazdaságfejlesztési programokkal alig lehet hatni rájuk. (Lengyel 2003). Ezen érvelés alapján a piramis-modellhez legközelebb az evolucionista közgazdaságtan, valamint az endogén növekedési elmélet áll.

A **piramis-modell tehát** az egységes versenyképesség fogalmából kiindulva összegzi a regionális versenyképesség mérésének mutatóit és javításának tényezőit. A modell szerint a jólétet a magas foglalkoztatottságból és magas munkatermelékenységből

²⁰ Realizált versenyképességet leíró tényezők, a gazdaság múltbeli teljesítményéből indulnak ki, főként output jellegű adatokat használnak (Lengyel 2003).

²¹ Feltételes versenyképességet leíró tényezők, a gazdasági teljesítmény jövőbeli növelésének képességét, a vállalatok jövőbeli sikerességének helyi szintű háttérfeltételeit fejezik ki (Lengyel 2003).

származó magas jövedelem biztosítja. A termelékenység növelése elsősorban a vállalkozások versenyelőnyeit erősíti, ezzel szemben a foglalkoztatottság magas szinten tartása, a munkából kikerülők részére perspektivikus iparágakban (főleg üzleti szolgáltatásokban) történő munkahelyteremtés társadalmi célokat jelenít meg (Lengyel-Lukovics 2006).

A zárt logikai rendszer szerint összeállított piramis-modell a maga komplexitásában a **régiók, kistérségek fenntartható fejlődésének** megítéléséhez nyújt támaszt a sikeres régiók tapasztalatait felhasználva. A versenyképesség egységes felfogásából kiindulva megpróbálja mind a megvalósult és így mérhető (revealed competitiveness), mind a jövőben várható fejlődés (a „képesség”) összhangját megteremteni. A mérhető alapkategóriák (jövedelem, munkatermelékenység, foglalkoztatottsági ráta) a versenyképesség méréséhez, megítéléséhez nyújtanak támpontokat, az alaptényezők a versenyképesség javításának prioritásait tartalmazzák, míg a sikeresség faktorok a hosszú távú, általában gazdaságon kívüli fejlődési feltételeket rendszerezik.

A versenyképességi cilinder, a versenyképességi fa és a piramis-modell összevetése

A hagyományos közgazdasági irányzatok közismerten **jelentős egyszerűsítésekkel élnek**, a társadalmi-gazdasági folyamatok területi különbözőségeinek vizsgálatába általában nem mennek bele, továbbá jellemzően **output-szemléletben** mérnek. Ezzel szemben a versenyképességi cilinder, a versenyképességi fa, valamint a piramis-modell kiemelt hangsúlyt fektet az **inputtényezők** tárgyalására is. A térbeli fejlődés rendkívül összetett jellegére hívják fel a figyelmet, rengeteg **gazdaságon kívüli tényező integrálásával**. Éppen ez a szint az, amely a kistérségek esetén rendkívül heterogén, így kistérségi szintű empirikus vizsgálatok során az inputtényezők vizsgálatára szintén nagy hangsúlyt kell fektetni.

A versenyképességgel kapcsolatos empirikus vizsgálat elvégzéséhez tehát egyre letisztultabb demonstrációs modellek állnak rendelkezésre a nemzetközi és a magyar szakirodalomban egyaránt. A magyar kistérségek versenyképességének vizsgálatakor a Szegedi Tudományegyetemen kidolgozott **piramis-modellre fogunk támaszkodni**. Ezen döntés szubjektív okokkal is magyarázható, hiszen a szegedi műhely eredményeit szeretnénk továbbdolgozni, kiegészíteni, igazolni.

A Világbank által javasolt, és egyre szélesebb szakmai körökben elfogadott **input-output-outcome** felosztást a versenyképességi cilinder és a piramis-modell tartalmazza, azonban a versenyképességi fa nem. A versenyképességi fa ellen szól továbbá az, hogy megítélésünk szerint az iparszerkezet jelentőségét túldimenzionálja, csakúgy, mint az adók és járulékok esetét, melyek különbözősége inkább nemzetgazdasági elemzéseknél használható, kistérségi elemzéseknél kevésbé. A versenyképességi fa alapján elvégzendő kistérségi szintű empirikus elemzést jelentősen nehezítené bizonyos kategóriák (pl. enivaló, fenntarthatóság) kistérségi szintű definiálhatósága és mérhetősége.

A versenyképességi cilinder a versenyképességi fánál jóval kifinomultabb demonstrációs modell. Logikája azonban bonyolultabb, és kevésbé szigorú, mint a piramis-modellé, mely bonyolultság elsősorban az egyes kategóriák indikátorokkal való

leképezhetőségét nehezítheti. A versenyképességi cylinder alapján elvégzendő kistérségi szintű empirikus elemzést jelentősen nehezítené pl. a bruttó hozzáadott érték piaci és nem piaci részre történő osztása, mely indikátorokkal csak igen nagy nehézségek és költségek árán lenne leképezhető. Hasonló helyzetet eredményezne a hazai piac-exportpiac szembeállítás, a kistérségi vállalatok jövedelmezőségének, valamint piaci részesedésének megadása.

A régiók, térségek és városok versenyképességének **piramis-modellje** (Lengyel 2000b) lényegében „kibontja” a versenyképesség egységes definícióját. A piramis-modellbe olyan alaptényezők, illetve sikerességi faktorok kerültek, amelyek komoly empirikus vizsgálatok bizonyossága szerint nagymértékben hatnak a térségek közötti különbségekre (a regionális GDP-különbségekre) (EC 1999a). A megyei és kistérségi versenyképességi elemzésekhez, a gazdasági kérdések és hatások logikai összefüggéseinek áttekintéséhez és a stratégiai programok kidolgozásához a fent vázolt módszertani megközelítés véleményünk szerint jól felhasználható.

A modell logikai szerkezete, kezelhetősége, átláthatósága és széles körű elfogadottsága szintén lényeges szempont. A piramis-modell nemzetközi elismertsége egyre kiterjedtebb: az Egyesült Királyságtól Ausztráliáig felhasználják különféle versenyképességi jelentések, területi dokumentumok, döntéselőkészítő tanulmányok elméleti megalapozására (Gadiner–Martin–Tyler 2004, Garlick 2003, GHK 2005). A piramis-modell eredeti formájában bekerült az Egyesült Királyság kormányának egyik háttéranyagába (Pike et al 2006), azonban a 2000-ben publikált alapmodellt többen továbbgondolták, saját elképzeléseik szerint továbbfejlesztve alkalmazzák kutatásaik során (LDY 2006, Parkinson et al 2006).

1.4. A fejezet összegző megállapításai

Felfogásunk szerint tehát **értelmezhető a verseny fogalma területi egységek között**, de ez eltér a vállalatok közötti versenytől. A területi verseny természetével és konkrét résztvevőivel jelen könyv keretében bővebben nem foglalkozunk. A területi egységek közötti egyre élesedő verseny váltotta ki napjainkra a **regionális versenyképesség** fogalmának látványos **előtérbe kerülését**, mely az Európai Unió dokumentumaiban és kohéziós politikájában is nyomon követhető. A regionális versenyképesség erősítése az Európai Unióban mindenkinek érdeke, így a 2007–2013-as programozási periódusban kiemelt figyelmet fordítanak a regionális versenyképességnek, valamint az azt befolyásoló tényezők javításának a kohézió és a felzárkózás érdekében.

A regionális versenyképesség többféle közismert definíciója közül a legszélesebb körben elfogadott **egységes definícióra támaszkodunk**, mely a könyv empirikus elemzésének alapjául is szolgál. Az egységes definíciót kibontó demonstrációs modellek közül a versenyképességi fa és a versenyképességi cylinder **szemléletét** vizsgálatunk során alkalmazni fogjuk, az empirikus elemzést azonban **a piramis-modell alapján fogjuk elvégezni**. A piramis-modell lényegében „kibontja” az elemzés alapjául szolgáló egységes versenyképességi definíciót, ami lehetővé teszi azt, hogy mindvégig **zárt rendszerben gondolkodva következetesen használjuk** az elemzés lefolytatásához szükséges fogalmakat, amit az elméleti közgazdasági irányzatok legfontosabb kapcsolódási pontjainak áttekintésével igyekeztünk megalapozni.

Az empirikus elemzés során kiemelt figyelmet kell továbbá fordítani a bemutatott RCC-modell szemléletének, mely – többek között – az urbanizációs és a lokalizációs előnyök szétválasztásával a kritikus tömeg fontosságára hívja fel a figyelmet versenyképességi elemzések során.